

**”VOI, KUINKA PIENINÄ PALASINA
ONKAAN MUN LEIPÄNI MAAILMALLA”**

**Korkeakoulutettujen köyhyyskokemuksia prekarisoituvilla
työmarkkinoilla**

Sanna Paldanius

Kandidaatintutkielma

Yhteiskuntapolitiikka

**Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos**

**Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta**

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2020

TIIVISTELMÄ

”VOI, KUINKA PIENINÄ PALASINA ONKAAN MUN LEIPÄNI MAAILMALLA”

Korkeakoulutettujen köyhyyskokemuksia prekarisoituvilla työmarkkinoilla

Sanna Paldanius

Yhteiskuntapolitiikka

Kandidaatintutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Hanna-Mari Ikonen

Kevät 2020

Sivumäärä: 30 sivua + 2 liitettä

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, minkälaisia köyhyyskokemuksia korkeasti koulutetuilla työntekijöillä on epätyypillisissä työsuhteissa. Tutkimus tarkastelee millaisia teemoja, ajatuksia ja tuntemuksia aineistosta nousee suhteessa toimeentuloon, tulevaisuuteen ja ympäröivään yhteiskuntaan. Tarkastelen ilmiötä prekarisoituvien työmarkkinoiden kontekstissa. Tutkimuksen analyysimenetelmänä on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Tutkimuksen aineiston muodostaa vuonna 2015 kerätty Töissä ja köyhä - kirjoitusaineisto. Aineisto on rajattu 23 kirjoitukseen vastaajien koulutustason perusteella niin, että kaikilla vastaajilla on vähintään alempi korkeakoulututkinto ja he työskentelevät epätyypillisessä työsuhteessa. Esitän tutkimustulokseni tueksi aineistoni alkuperäisilmaisuja. Aineistoni valossa korkeasti koulutettujen työssäkävien köyhyys on ajankuvaamme liittyvä emergentti ilmiö, joka kumpuaa pyrkimyksestä sopeuttaa työmarkkinoita uuteen taloustilanteeseen leikkaamalla sosiaalimenoja ja lisäämällä työllisten joustavuutta. Olen jäsenellyt tutkimustuloksiani yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Keskeinen asia tutkimuksessani on nostaa esiin ihmiset köyhyystilastojen takana. Tutkimukseni tulokset osoittavat, että köyhyydellä on kokonaisvaltaisia vaikutuksia ihmisen elämään. Kyse ei ole vain ostovoiman puutteesta, vaan myös toivottomuudesta, epävarmuudesta ja yhteiskunnallista ulkopuolisuudesta. Tutkielman tuloksista voidaan päätellä, että koulutus ei suojaa köyhyydeltä ja epätyypillisten työsuhteiden yleistyminen on yhä enenevässä määrin syy työssäkävien köyhyyteen.

Avainsanat: epätyypillinen työ, köyhyys, prekariaatti, pätkätyö, työmarkkinat, yhteiskuntakehitys, koulutuksen kannattamattomuus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	2
2	TUTKIMUKSEN TAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET.....	3
2.1	Tulokulmia köyhyyteen.....	4
2.2	Suomalaisen hyvinvointivaltion kurjistuminen.....	6
2.3	Työelämän prekarisaatio.....	7
2.4	Työssäkäyvät köyhät	9
3	AIKAISEMPIA KÖYHYYSTUTKIMUKSIA	10
4	TUTKIMUSASETELMA	11
4.1	Töissä ja köyhä -kirjoitusaineisto 2015.....	11
4.2	Aineiston rajausta ja vastaajien taustatiedot.....	12
4.3	Laadullinen tutkimus ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi	14
5	KÖYHYYSKOKEMUKSET KIRJOITUSAINEISTOSSA	17
5.1	Köyhyyden vaikutukset jokapäiväiseen elämään.....	17
5.2	Kun koulutus ei kannata	20
5.3	Yhteiskunnan normin marginaalissa	22
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	25
7	LÄHTEET	28
	LIITE 1. KIRJOITUSPYYNTÖ: TÖISSÄ JA KÖYHÄ!	31
	LIITE 2. KIRJOITUSPYYNTÖLOMAKE.....	33

1 JOHDANTO

Työssäkävien köyhyys on työelämän prekarisaation ja epätyypillisten työsuhteiden yleistymisen myötä yhä kasvava ilmiö, joka vaikuttaa ihmisten henkiseen hyvinvointiin, toimeentuloon ja elämänlaatuun. Työssäkävät köyhät täydentävät tuloaan tyypillisesti erilaisilla sosiaalietuuksilla, kuten työttömyyskorvauksella tai toimeentulotuella. Sosiaalietuuksien byrokraattisuuden lisäksi etuuksien hakemiseen saattaa liittyä negatiivista stigmaa sekä kannustinloukkuja. Etenkin matalapalkkaisilla aloilla etuuksien kannustinloukut ovat yleisiä, mutta myös akateemisilla aloilla toimeentulon epävarmuus on arkipäiväistänyt.

Työssäkävien köyhyys lävistää kaikki yhteiskunnallisen analyysin tasot. Yksilön näkökulmasta köyhyys ilmenee henkilökohtaisena ahdinkona ja työelämän kannalta työn ajallinen ja tilallinen muutos heijastelee laajempaa yhteiskunnallista muutosta kohti individualismia ja uuskapitalistista yhteiskuntajärjestystä. Vastavuoroisesti yhteiskunnallisella tasolla köyhyys rasittaa sosiaaliturvajärjestelmää. Lisäksi jatkuvuuden näkökulmasta esimerkiksi lapsiperheiden köyhyys altistaa ylisukupolviselle köyhyydelle ja väestöryhmien eriarvioistumiselle. Analyysini tulee keskittymään ensisijaisesti yksilön kokemuksellisuuteen, mutta tutkimuksen yleistettävyyden kannalta on tarkoituksenmukaista sitoa tarkastelu myös laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen.

Tässä tutkielmassa analysoin Yhteiskuntatieteellisestä tietovarustosta peräisin olevaa kyselyaineistoa *Työssä ja köyhä -kirjoitusaineisto 2015* aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmin. Tutkimuskysymykseni on, minkälaisia köyhyyskokemuksia korkeasti koulutetuilla työntekijöillä on epätyypillisissä työsuhteissa. Millaisia teemoja, ajatuksia ja tunteita aineistosta nousee suhteessa toimeentuloon, tulevaisuuteen ja ympäröivään yhteiskuntaan? Analysoin tutkimuksen tuloksia työelämän prekarisaation kontekstissa. Tulosten perusteella pohdin, miten koulutuksen kannattamattomuus vaikuttaa yksilön arvokkuuden ja osallisuuden tunteeseen. Tutkielma etenee aihetta taustoittavista käsitteenmäärittämisistä tutkimusaineiston rajaukseen ja sisällönanalyysiin. Jäsentelen tutkimustuloksiani yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Lopuksi esittelen tutkielman yhteenvedon ja tutkimustuloksista syntyneet johtopäätökset.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET

Koska tutkimukseni käsittelee korkeasti koulutettujen köyhyyskokemuksia prekarisoituvilla työmarkkinoilla, haluan pohjustaa analyysini määrittelemällä aihepiirin keskeiset käsitteet ja hahmottelemalla ilmiön laajemman viitekehyksen. Aluksi tarkastelen erilaisia lähestymistapoja köyhyyteen ilmiönä. Köyhyyden määritelmästä on kiistelty niin kauan kuin köyhyystutkimusta on tehty. On tärkeää tuoda esiin erilaisten tulkinnallisten lähtökohtien vaikutus analyysin tuloksiin ja samalla perustella valittu näkökulma. Tässä tutkimuksessa keskityn köyhyyden kokemuksellisuuteen, koska haluan tavoittaa yksilöt tilastojen takana. Mutta mikään ilmiö ei ole olemassa tyhjiössä, vaan yhteiskunnallinen tila on historiallisesti muodostunut. Tästä syystä haluan esittää lyhyen lähihistoriallisen kartoituksen Suomen hyvinvointivaltiossa tapahtuneista muutoksista, jotka ovat antaneet tilaa uusliberaalien suuntaviivojen rakenteelliselle sopeuttamiselle.

Hyvinvointivaltion supistamisen myötä yksilön riippuvuus palkkatyöstä korostui, mutta globaali kapitalismi toi mukanaan kasvaneen kilpailun ja työelämän rakenteellisen muutoksen. Tarkastelen tätä työelämän rakenteellista muutosta prekarisaation käsitteen kautta, joka merkitsee työn ajallista ja tilallista sirpaloitumista. Näiden taustoitusten uskon osaltaan edistävän tutkimustulosten yleistettävyyttä ja kiinnittävän ne osaksi ajallista jatkumoa. Luokan käsitteen olen rajannut tarkasteluni ulkopuolelle, koska vastaavien tutkimusten tulokset ovat osoittaneet, että köyhyyttä kokevat eivät samaistu vakiintuneeseen luokkarakenteeseen (katso mm. Isola ym., 2007; Jakonen, 2019; Launis ym., 2016). Korkeasti koulutettuihin rajattu aineisto voisi olla mielenkiintoinen tutkimuksen kohde luokkatutkimuksen näkökulmasta, mutta tämän tutkimuksen rajallisuuden vuoksi olen jättänyt yhteiskuntaluokat tarkasteluni ulkopuolelle.

2.1 Tulokulmia köyhyyteen

Köyhyys on yhteydessä muuhunkin sosiaaliseen eriarvaisuuteen, ja se saa erilaisia merkityksiä erilaisista näkökulmista. Köyhyyttä voidaan tarkastella esimerkiksi eettisestä, filosofisesta, sosiologisesta tai taloudellisesti näkökulmasta. Teppo Eskelinen jakaa edellä mainitut näkökulmat karkeasti kahteen vastakkaiseen tapaan määritellä köyhyyttä, jotka eivät koskaan täysin kohta. Hänen mukaansa köyhyyttä voidaan määritellä joko tilastollisista tai eettisistä lähtökohdista, eli määrällisesti tai laadullisesti. Määritelmien ongelmallisuus piilee siinä, että huono-osaisuuden kokemuksia on vaikea ilmaista numeerisessa muodossa mutta tilastolliset määritelmät ohjaavat köyhyyspoliittisia päätöksiä. (Eskelinen, 2018.) Eskelisen mukaan köyhyyden määrittelyminen laadullisesta näkökulmasta tavoittaa köyhyyden kokemuksellisuuden sekä havainnoi elinolojen ja perustarpeiden puutteita. Vastaavasti Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julkistuksen 25. artiklan 1. pykälä käsittelee yksilön oikeutta riittävään elintasoon, joka on riittävä turvaamaan hyvinvoinnin, ravinnon, vaatetuksen, asunnon ja lääkinnällisen tarpeen (YK, 1948). Myös Suomen valtio on sitoutunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimukseen, ja Suomen perustuslain (731/1999) 19 §:n mukaan “[J]okaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon”. Eettiset standardit eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä sen suhteen, että mikä missäkin tilanteessa katsotaan vastaavan riittävää elintasoa tai välttämätöntä toimeentuloa. Tätä varten on kehitetty erilaisia numeerisia indikaattoreita, joilla köyhyyden käsitettä on pyritty tilastollisesti operationalisoimaan.

Teppo Eskelinen yhtyy Pasi Moision näkemykseen siitä, että köyhyyttä määritellään useimmiten taloudellisten resurssien riittämättömyyden perusteella tilastollisia mittareita hyväksikäyttäen (Moisio, 2006; Eskelinen, 2018). Monetaristisessa yhteiskunnassa kotitalouksien tulojen vertailu antaa suoraviivaisimman kuvan taloudellisten resurssien jakautumisesta. Yhdistyneiden kansakuntien Euroopan talouskomission vuonna 2001 määrittelemä suhteellinen köyhyysraja on kenties eniten käytetty köyhyysmittari (*at-risk-of-poverty indicator*), ja se määrittelee köyhyyden nimenomaan edellä mainittujen taloudellisten resurssien riittämättömyyden perusteella. Suhteellinen köyhyys(riski)raja määritellään vertaamalla kotitalouden käytettävissä olevia tuloja samanlaisten kotitalouksien keskimääräiseen tulotasoon. Suhteellisella köyhyydellä tarkoitetaan siis

suhteellista huono-osaisuutta muihin yhteisön jäseniin nähden. Kotitalous määritellään pienituloiseksi, jos sen nettotulot ovat alle 60 prosenttia maan mediaanitulosta. (YK, 2011.) Tällaista huono-osaisuutta kuvataan yleisesti köyhyysriski-käsitteellä. Suhteellista köyhyysrajaa käytetään erityisesti teollistuneissa maissa määrittelemään köyhyysriskissä olevat kotitaloudet. Vuonna 2018 suomalainen yhden hengen talous määriteltiin pienituloiseksi, jos sen nettokuukausitulot olivat alle 1 250 euroa. Samana vuonna pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvia henkilöitä oli 640 000 eli 11,8 % kotitalousväestöstä. (SVT, 2020a.) Erontekona suhteellisen köyhyden määritelmään on olemassa absoluuttisen köyhyden määritelmä, jossa elämän vähimmäisedellytykset eivät täyty. Maailmanpankin (2015) määritelmän mukaan absoluuttinen köyhyys tarkoittaa elämistä alle 1,90 dollarilla päivässä. Absoluuttisen köyhyden määritelmää käytetään pääasiassa kehittyvien maiden kontekstissa, joten tässä tutkielmassa tarkastelen köyhyyskokemuksia suhteellisen köyhyden käsitteen näkökulmasta.

Kuten edellä mainittiin, köyhyden laadulliset ja määrälliset määritelmät eivät aina kohtaa. Köyhyys on moniulotteinen ilmiö, eikä ihmisten kokema köyhyys välttämättä vastaa ilmiön tilastollista määritelmää. Tilastollinen lähestymistapa palauttaa köyhyden pelkäsi ostovoiman puutteeksi, eikä kyseinen lähestymistapa riittävästi huomioi ilmiön sosiaalisia ulottuvuuksia (Eskelinen, 2018). Tilastot eivät kerro yksittäisen ihmisen kokemuksia eikä sitä, mitä euromääräiset köyhyysrajat kokemuksellisessa arjessa tarkoittavat. Tämän puutteen korjaamiseksi Niko Eskelinen ja Jiri Sironen (2017) esittävät, että köyhyden arkitodellisuuden ja monimuotoisuuden ymmärtämiseksi tarvitaan lisäksi ihmisten kokemuksen tutkimusta. Näin voidaan tarkastella yksilön kokemuksia ja käsityksiä köyhyydestä sekä laajemmin ymmärtää niitä keinoja, joilla köyhyyttä voidaan ehkäistä tai vähentää. Köyhyyttä kokeneiden ihmisten omakohtaisten kirjoitusten tutkiminen on tässä tarkoituksessa erinomainen tapa saada uutta tietoa köyhyden kokemuksellisuudesta. Köyhyys vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisen elämään koska se asettaa rajoja yksilön sosiaaliselle osallisuudelle. Taloudellisen epävarmuuden myötä yksilön ahdistus ja stressi lisääntyvät. (Eskelinen & Sironen, 2017.) Tulevaisuudennäkymät kapenevat ja elämää sanelee vaihtoehdottomuus sekä puute oman elämän hallitsemisen tunteesta. Huono-osaisuuden kasautumisen myötä köyhät ovat yhä suuremmissa riskissä sairastua, velkaantua tai syrjäytyä yhteiskunnasta.

2.2 Suomalaisen hyvinvointivaltion kurjistuminen

Yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat toinen toisiinsa, ja yhteen kietoutuessaan niillä voi olla myös tarkoituksettomia seurauksia. Osa seurauksista on välittömiä, mutta osa vaikutuksista on nähtävissä vasta vuosikymmenien jälkeen. Siinä missä parhaillaan käynnissä olevia tapahtumia voi olla vaikea analysoida, menneisyyttä on helpompi tarkastella. Suomessa eriarvoisuuden lisääntyminen on ollut tapahtumien, päättämisen ja päättämättä jättämisen ketju. Nykyiseen tilanteeseen olemme päätyneet sekä aktiivisella toiminnalla että hiljalleen ajautumalla. (Julkunen, 2017, s. 73–75.) Laajan hyvinvointivaltion projekti koki uusliberalistisen käänteen 1980-luvun Suomessa, jonka aikana vahvan hyvinvointivaltion hallinnollista ohjausta alettiin purkaa ja taloudellista kilpailua vapauttaa. Väestöryhmien eriarvoistumisen siemenet kylvettiin markkinaliberalistisen kilpailuyhteiskunnan aateilmastossa, kun yksilön vastuu omasta elämästä korostui ja sosiaalietuuksien taso laski. (Ojajärvi ym., 2016; Julkunen, 2017.) 1990-luvun lama jakoi ihmiset voittajiin ja häviäjiin, kun toiset selvisivät pienillä kolhuilla toisten menettäessään lähes kaiken. Vaikka tuloerot eivät yksinään ole samaistettavissa eriarvoisuuden kasvuun, on tulonjakoa koskeva konflikti keskeinen tekijä väestöryhmien välisen sosioekonomisen kuilun syvenemiseen.

Yhteiskuntapolitiikan tutkija, dosentti Raija Julkunen kuvaa 1990–2000-lukujen taloudellista realismia sosiaalisten periaatteiden väistymisen ajaksi. Hyvinvointiaatetta oli pyritty lakkauttamaan ottamalla tilalle markkinat ja laskelmoivat yksilöt. (Julkunen, 2017.) Individualismin nousun myötä yksilöllisyys ajoi solidaarisuuden edelle. Julkunen kuvailee, kuinka hyvinvointi valjastetaan talouden kilpailukyvyille ja hyvinvointivaltion instituutiot muotoillaan niiden mukaisesti. Muutos on osa suurempaa julkishallinnollista muutosta, kun perinteisestä sosiaalisesta inkluusioon tähtäävästä hallinnan muodosta siirryttiin kohti julkisen sektorin organisaatioiden uusia toimintaperinteitä. Uusi julkisjohtaminen on julkishallintomalli, joka hyödyntää markkinamekanismia ja palvelujärjestelmän hajauttamista. Julkishallinnon taloustieteellinen analyysi alistaa sosiaaliset suhteet tehostettaviksi hyödykkeiksi. (Bevir & Hall, 2011, s. 359; Julkunen, 2017, s. 79.) Laajemmin kyse on kapitalismin globalisoituneesta vaiheesta.

Edellä mainittujen yhteiskunnallisten ja taloudellisten muutosten myötä Suomessa koettiin mittava rakennemuutos 2000-luvun taitteessa, joka ulottui myös työelämän järjestäytymiseen. Tietotekniikan innovaatioiden myötä Suomessa koettiin talouden nousukausi, ja Suomesta tuli niin kutsuttu tietoyhteiskunta. Suomen elinkeinorakenne muuttui siihen suuntaan, että työn tietoteknistyminen vaati monella alalla yhä korkeampaa koulutusta. (Pyöriä, 2017.) Sittenkin korkeasti koulutetun työvoiman kysyntä on kasvanut ja matalasti koulutetun työvoiman kysyntä on laskenut (Ojajärvi ym., 2016). Tätä ilmiötä kutsutaan työelämän polarisaatioksi, kun työmarkkinat eriytyvät matalan koulutustason suorittaviksi tehtäviksi ja korkeaa koulutusta vaativaksi tietotyöksi. Tuloerojen kasvu johti eriarvoisuuden ja köyhyyden lisääntymiseen (mt.).

Hyvinvointivaltion takaisinvyöryttäminen on antanut tilaa uuden kapitalismin uusliberaalille aatteelle. Uuden kapitalistisen viitekehyksen mukainen ihanneyksilö on laskelmoiva, koulutautuva ja joustava (Sennett, 2006). Jäykkien institutionaalisten rakenteiden purkaminen on johtanut eksistentiaalisen turvallisuudentunteen hälvenemiseen, kun selviytyminen tulee yhä riippuvaisemmaksi yksilön ominaisuuksista. Siinä missä laaja hyvinvointivaltio painotti sosiaalista yhteenkuuluvuutta enemmän kuin tehokkuutta, uusliberaali kapitalismi korostaa yksilöiden välistä kilpailua ja tuoton maksimointia (mt.) Tämä aatteellinen muutos haastaa käsityksemme ihmisarvosta, kun olemassaolon oikeutus sidotaan tekemiseen eikä olemiseen.

2.3 Työelämän prekarisaatio

Prekarisaatiolla tarkoitetaan suppeasti yleisesti työmarkkinoiden muutosta kokoaikaisista ja säännöllisistä työsuhteista kohti epäsäännöllisiä ja joustavia työmarkkinoita (Jakonen, 2019). Ilmiöön liittyy ajan ja tilan sirpaloituminen, jossa työtä suoritetaan vaihtelevissa ympäristöissä epäsäännöllisillä työajoilla. Kyse ei kuitenkaan ole vain työmarkkinoiden epävakaudesta, vaan perustavanlaatuisemmasta modernien instituutioiden kriisistä. Parhaimmillaan instituutioiden rajojen hämärtyminen edistää ylikansallista kehitystä ja kasvua, mutta pahimmillaan se ilmenee sosiaaliturvaverkon katvealueina, kun koulutus ei takaa toimeentuloa eikä työ elätä. (Jokinen & Venäläinen, 2015.) Prekaariin työvoimaan eli

prekariaattiin kuuluvat kaikki työmarkkinapositiontaan pysyvän työn ja työttömyyden välimaastossa. Työelämän sirpaloituminen on johtanut tilanteeseen, jossa työikäisen väestön erilaiset positiot kuten työttömyys, opiskelu, työnteko ja yrittäjyys limittyvät toisiinsa. (Jakonen, 2019.) Prekaarille työvoimalle on tyypillistä, että tulot muodostuvat useista pienistä puroista ja niitä täydennetään erilaisilla sosiaaliturvan muodoilla. Työmarkkinoiden prekarisaation myötä epätyypilliset työsuhteet kuten kevytyrittäjyys, pätkä-, osa-aika- ja vuokratyö sekä ns. nollasopimukset ovat yleistyneet. Suomen virallisen tilaston (2020b) mukaan vuonna 2019 lähes puolet uusista työsuhteista olivat määräaikaista, naisilla miehiä useammin. Vuonna 2019 naispalkansaajista yli viidennes (244 000 henkilöä eli 22 %) oli osa-aikaisessa työsuhteessa ja miehistä noin joka kymmenes (112 000 henkilöä eli 10 %). Kaikista osa-aikatyötä tekevistä vajaa kolmannes ilmoitti olevansa alityöllistetty vasten tahtoaan. Vuonna 2019 jopa 37 % kaikista 15–74-vuotiaista työllisistä työskenteli jossain muussa kuin toistaiseksi voimassa olevassa kokoaikaisessa työsuhteessa. (SVT, 2020b.) Näin ollen merkittävä osa työstä tehdään epätyypillisissä työsuhteissa, ja tämä trendi kohdistuu erityisesti naisiin.

Vastaavat tilastot osoittavat, että koulutusryhmittäin tarkasteltuna työttömyys ja köyhyyskokemukset ovat yleisimpiä matalasti koulutetuilla (SVT, 2019a). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaiseman Aikuisten terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimuksen (ATH) mukaan myös korkeasti koulutetuilla köyhyyskokemukset ja perustarpeista tinkiminen rahan puutteen vuoksi ovat olleet poikkeuksellisessa kasvussa 2010-luvulla (Murto, Pentala, Koskela & Jussmäki, 2017). ATH-tutkimuksen seuranta-aineistona toteutetun Kansallisen terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimuksen (FinSote) mukaan vuonna 2018 jopa 7,6 % korkeasti koulutetuista pelkäsi ruoan loppuvan ennen kuin saa rahaa ostaakseen lisää (Parikka ym., 2018). Korkeasti kouluttautuminen ei välttämättä enää takaa työllistymistä tai toimeentuloa, toisin kuin pitkään on yleisesti ajateltu. Työelämän prekarisaatio on palkkatyöyhteiskuntaa ravisuttava ilmiö, jonka moninaiset vaikutukset ovat johtaneet työssäkävien köyhyyteen.

2.4 Työssäkäyvät köyhät

Työelämän muutos merkitsee yksilölle epävarmuutta toimeentulosta. Viimeisimmän Kelan työttömyysturvan tilaston mukaan vuoden 2018 lopussa työttömyysturvaa sai Suomessa 335 700 henkilöä, eli 10 % Suomen 17–64-vuotiaasta väestöstä. Kaikista työttömyysturvan saajista 51,4 %, eli 172 611 henkilöä sai soviteltua työttömyysturvaa. (SVT, 2019b.) Toisin sanoen jopa puolet työttömyysetuuden saajista ovat työsuhteessa tai saavat pientä elinkeinotoiminnan tuloa mutta heidän ansionsa on niin pieni, että sitä pitää täydentää sosiaalietuuksilla. Työssäkäyvien köyhyiden taustalla on yhä enenevässä määrin epätyypillisiä työsuhteita. Mikko Jakonen määrittelee työssäkäyvien köyhyiden tilanteeksi, jossa kuuden kuukauden ansiotulot ja tulonsiirrot ovat alle suhteellisen köyhyysrajan (2019). Työssäkäyviä köyhiä ovat ne, jotka palkkatuloista ja sosiaalietuuksista huolimatta jäävät pienituloisiksi. Vuonna 2018 suomalainen yhden hengen talous katsottiin pienituloiseksi, jos sen käytettävissä olevat varat olivat alle 1 250 euroa kuukaudessa (SVT, 2020a). Työelämän muutos on synnyttänyt erilaisia kannustinloukkuja, kuten esimerkiksi osa-aikatyön kannattamattomuuden työttömyysetuuksia saavien keskuudessa. Osa-aikatyöstä saatu palkka vähentää sovitellun työttömyysetuuden määrää, mikä voi pahimmassa tapauksessa johtaa jopa kokonaistulon pienenemiseen. Mikko Jakonen (2019) korostaa, että vain vasten tahtoaan epätyypillisessä, prekaarissa työmarkkinapositionsa oleva ihminen voidaan katsoa olevan työssäkäyvien köyhyysriskissä. Esimerkiksi opiskelijan ohella osa-aikatyötä tekevät eivät Jakosen mukaan ole köyhyysriskissä olevia prekariaatteja, koska työskentely on omaehtoista. Vastentahtoisesti epäsäännöllisessä työsuhteessa olevia henkilöitä leimaa tarve täydentää toimeentuloa sosiaalietuuksilla, halu siirtyä kokoaikaiseen työhön ja tarve tehdä useaa työtä samanaikaisesti selvitäkseen arkipäivän kuluista. Olennaista määritelmässä on yksilön kokemus epävarmuudesta. (Pyöriä & Ojalta, 2017; Jakonen, 2019).

Yhteenvetona voidaan todeta, että korkeasti koulutettujen työssäkäyvien köyhyys on ajankuvaamme liittyä emergentti ilmiö, joka kumpuaa pyrkimyksistä sopeuttaa työmarkkinoita uuteen taloustilanteeseen leikkaamalla sosiaalimenoja ja lisäämällä työllisten joustavuutta. Hyvinvointivaltion instituutioiden rajojen hämärtyminen on kasvattanut talousmarkkinoiden valtaa ja altistanut työväestön markkinoiden heilahtelulle entistä enemmän. Tästä on seurannut eriarvoisuuden kasvua, kun kuilu työelämän voittajien ja häviäjien välillä on syventynyt.

3 AIKAISEMPIA KÖYHYYSTUTKIMUKSIA

Tutkimuksessani käytetyn **Töissä ja köyhä -kirjoitusaineiston** kerääjä Mikko Jakonen Jyväskylän yliopistosta on vuonna 2019 julkaissut aineiston pohjalta tekemänsä tutkimuksen. Hänen analyysinsa pohjalta aineistosta nousevat pääasialliset syyt työssäkäyvien köyhyyteen ovat työmarkkinoiden sirpaloituminen, elämän ennustamattomuus ja perheiden sukupuolittuneet käytännöt. Jakonen korostaa, että vaikka työssäkäyvien köyhyyttä pidetäänkin marginaalisena ilmiönä, niin työnteon ja köyhyyden yhteys on historiallisesti enemmän sääntö kuin poikkeus. Vaikka julkisen keskustelun perusteella köyhyys ymmärretäänkin lähinnä henkilökohtaisena epäonnistumisena, olivat aineiston vastaajat pääsääntöisesti erittäin tietoisia tilanteeseensa vaikuttaneiden valintojensa lisäksi myös työmarkkinoiden ja sosiaaliturvan rakenteellisista ongelmista (Jakonen, 2019). Kuitenkin työttömyys tai köyhyys ovat vain harvoin yksilön omista valinnoista kiinni.

Suomalaisen köyhyyden jokapäiväisiä kokemuksia on tutkittu aikaisemmin vuonna 2006 järjestetyn kirjoituskilpailun aineiston avulla. Kirjoituskilpailu oli nimeltään **Arkipäivän kokemuksia köyhydestä**, ja sen järjesti *Tiede, taide ja köyhä kansa ry*. Osallistujilta kerättiin seuranta-aineisto vuonna 2012, ja kilpailu uusittiin vuonna 2019. Ensimmäistä kertaa järjestettäessä kyseessä oli 2000-luvun laajin köyhyyskokemuksia kartoittava aineisto. Aineistoa on hyödynnetty runsaasti erilaisissa tutkimuksissa ja opinnäytetöissä (katso mm. Isola, Larivaara & Mikkonen, 2007; Launis, Bergroth & Anttila, 2016). **Töissä ja köyhä -kirjoitusaineiston ja Arkipäivän kokemuksia köyhydestä -kirjoituskilpailun** tekstien pohjalta tehdyt tutkimukset osoittavat, että köyhyyttä kokeneita on mahdotonta luokitella yksiselitteisesti. Sama ihminen voi olla yhtäaikaisesti opiskelija, työssäkäyvä ja velallinen. Launis ym. (2016) vahvistavat tämän tulokinnan tutkiessaan kirjoituskilpailun tekstejä luokkatutkimuksen näkökulmasta. Heidän mukaansa köyhyyttä kokevat eivät samaistu mihinkään luokkakategoriaan, vaan he pikemminkin asemoivat itsensä suhteessa normatiiviseen ja tunnistettuun luokkarakenteeseen. (mt.) Köyhyys on sosiaalinen tila, ja käsitys omasta tilasta muodostuu suhteessa toisiin. Molempien kirjoitusaineistojen teksteistä nousee leimallisimpana tunteena esiin häpeä omasta yhteiskunnallisesta tarpeettomuudesta ja kelvottomuudesta (Launis ym., 2016; Jakonen, 2019). Kielellisistä ilmaisuista rakentuu köyhien yksilöiden hajanainen joukko, jotka eivät voi samaistua edes toisiinsa.

4 TUTKIMUSASETELMA

Tutkimuskysymykseni on, minkälaisia köyhyyskokemuksia korkeasti koulutetuilla työntekijöillä on epätyypillisissä työsuhteissa. Millaisia teemoja, ajatuksia ja tuntemuksia aineistosta nousee suhteessa toimeentuloon, tulevaisuuteen ja ympäröivään yhteiskuntaan? Analysoin tutkimuksen tuloksia työelämän prekarisaation kontekstissa. Tulosten perusteella pohdin, miten koulutuksen kannattamattomuus vaikuttaa yksilön arvokkuuden ja osallisuuden tunteeseen.

4.1 Töissä ja köyhä -kirjoitusaineisto 2015

Tutkimuksessa on käytetty Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta (FSD) valittua valmista aineistoa, jonka olen saanut erillisellä luvalla opiskelukäyttöön. Valmiin aineiston etuna on aineiston laajuus sekä omaperäiset lähtökohdat, mutta varjopuolena aineiston luonne on ennalta määrätty. Tutkimuksen aineistona käytettiin Mikko Jakosen ja Jenny Säilävaaran (2015) keräämää kyselyä henkilöistä, jotka ovat kokeneet köyhyyttä työssäkäynnistä huolimatta. Aineiston nimi on **Töissä ja köyhä -kirjoitusaineisto 2015**, ja se on kerätty osana Jyväskylän yliopiston hanketta *Köyhä, läski ja roska – Jakautuvan Suomen eriarvoistuvat ruumiit*, johon haettiin rahoitusta Koneen säätiön Jakautuuko Suomi? -rahoitushausta. Aineiston muodostavat kesäkuussa 2015 kirjoituskutsuun vastanneiden kirjoitukset. Kirjoituskutsu julkaistiin ja jaettiin sähköisessä muodossa Jyväskylän yliopiston verkkosivuilla sekä sosiaalisessa mediassa.

Kirjoitusaineisto koostuu **135** omaelämäkerrallisesta kirjoituksesta (**N=135**), jotka ovat vapaamuotoisia kuvauksia pienituloisten suomalaisten arjesta. Kirjoituksissa kuvaillaan työuraa, terveyttä, huolta rahan riittävyydestä sekä köyhyiden fyysisistä ja psyykkisistä vaikutuksista elämään. Lisäksi kirjoituspyynnössä (ks. liite 1) vastaajia on pyydetty kertomaan vapaa-ajastaan, harrastuksista, haaveista ja perhesuhteista. Vastaajien taustatietoina on kysytty sukupuolta, ikää, luokiteltua asuinpaikkaa, siviilisäätystä, perheellisyyttä, kuukausiansiota, työsuhteiden lukumäärää uran aikana, koulutustasoa sekä mitä vastaaja pääasiassa tekee arkisin (ks. liite 2).

Kirjoituskilpailu on aineistonkeruumenetelmänä valikoiva tapa kerätä kirjoituksia. Mahdollinen rahapalkinto kannustaa kirjoittamaan, mutta luultavasti kaikista huono-osaisimmat eivät pue kirjoituksiaan kirjalliseen muotoon. (Isola, Larivaara & Mikkonen, 2007.) On pidettävä mielessä, että verkon kautta kerättyjen omakerrallisten kirjoitelmien pohjalta tehty tutkimus ei tavoita kaikista heikoimmassa asemassa olevien ääntä. Kirjoitettu aineisto eroaa myös esimerkiksi haastatteluaineistosta siinä mielessä, että kirjoitelmaan voi palata jälkikäteen ja valita itse, mitä kertoo. Haastattelussa taas välittävät myös ei-kielelliset ilmaisun keinot, joita ei voi ilmaista kirjallisessa muodossa.

4.2 Aineiston rajaus ja vastaajien taustatiedot

Tutkimuksen analyysia varten kirjoitusaineistoa on rajattu vastaamaan paremmin tutkimuskysymystä. Tutkimuksessa käytettyä aineisto on rajattu vastaajien taustatietojen perusteella niin, että kaikilla vastaajilla on vähintään alemman korkeakoulututkinnon tasoinen koulutus (N=64). Näin tarkastelu saadaan rajattua nimenomaan korkeasti koulutettujen kokemaan köyhyyteen. Lisäksi olen rajannut aineistooni vain ne vastaajat, jotka ovat taustatiedoissaan kertoneet olevansa epätyypillisessä työsuhteessa (N=23). Aineistostani on jätetty pois kokoaikatyössä olevat, eläkeläiset, työttömät ja opiskelijat. Käytyäni koko aineiston läpi, löysin lisäksi vielä kirjoituksia, joissa vastaaja ei ollut ilmoittanut työskentelystään taustatiedoissaan mutta oli silti työssä. Esimerkiksi pääsääntöisesti pätäkötiteä tekevä ihminen oli saattanut ilmoittaa taustatiedoissaan olevansa työtön, koska oli vastaamishetkellä työsuhteiden välissä tai osa-aikaisessa työsuhteessa (eli työvoimapolitiittisesta näkökulmasta kokoaikaista työtä etsivä työtön työnhakija). Tutkimuskysymykseni näkökulmasta he kuitenkin ovat epätyypillisessä työsuhteessa olevia työllisiä, joten otin heidät mukaan aineistooni. Löysin yhteensä 32 kirjoitusta, joissa vastaaja oli epätyypillisessä työsuhteessa oleva korkeasti koulutettu henkilö. Lopullista tarkastelua varten rajasin aineistosta pois kaikki alle 2 000 merkkiä pitkät (eli 250 sanaa tai 1/2 sivua) kirjoitukset, koska niukka aineisto ei mahdollista kunnollista ja perusteltua sisällönanalyysia (Tuomi & Sarajärvi, 2007). Näin aineiston lopullisen rajauksen myötä aineiston analyysi kohdistuu 23 kirjoitukseen, jotka ovat pituudeltaan 2 000–18 000 merkkiä pitkiä (eli 1/2–6 sivua).

Seuraavassa taulukossa (taulukko 1) esittelen analyysiin valittujen tekstien kirjoittajat ja heidän tietonsa kirjoitushetkellä vuonna 2015. Vastaajat ovat iältään 26–63 vuotta vanhoja, ja heidän tietonsa on esitetty ikäjärjestyksen mukaisesti. Aineistoon viitattessani olen tutkimuseettisistä syistä nimennyt kirjoittajat uudelleen. Aineistokoodin avulla kirjoitusaineiston FSD3321 käyttöluvan haltijat löytävät kyseisen kirjoituksen koko aineistosta. Työmarkkinapositiona on merkitty kirjoittajan ilmoittama taustatieto ja mahdollinen tekstissä ilmenevä muu työmarkkinapositiona. Lopullinen aineisto on poikkeuksellisen naisvoittoinen ja nuorekas. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö jakauma olisi tutkimuskysymyksen kannalta tarkoituksenmukainen, koska nuoret naiset ovat usein miehiä korkeammin koulutettuja. Tästä huolimatta naiset kokevat elämänsä aikana todennäköisesti enemmän köyhyyttä kuin miehet, koska informaalin hoitovastuun vuoksi heidän työuraansa tulee katkoksia perheen perustamisen myötä. (Tilastokeskus, 2018.) Lisäksi naiset tyypillisesti vastaavat tutkimusten kirjoituspyyntöihin miehiä useammin ja kirjoittavat pidempiä tekstejä. Tässä tutkimuksessa useita miesten kirjoittamia tekstejä rajautui aineistoni ulkopuolelle niukkuutensa vuoksi.

TAULUKKO 1: Perustietoja rajatun aineiston kirjoittajista ikäjärjestyksessä (N=23).

Nimi (muutettu)	Ikä	Koulutus	Työmarkkinapositiona	Koodi
Karoliina	26	AMK	osa-aikatyössä	#071
Johanna	27	maisteri	osa-aikatyössä	#062
Maria	27	maisteri	pätkätyöläinen	#016
Amanda	27	AMK	työtön/freelancer	#060
Aino	28	maisteri	osa-aikatyössä	#126
Julia	28	kandidaatti	osa-aikatyössä	#129
Olivia	29	AMK	työtön/pätkätyöläinen	#122
Sofia	30	AMK	osa-aikatyössä	#017
Kristiina	32	AMK	pätkätyöläinen	#047
Emilia	32	maisteri	pätkätyöläinen	#089
Anna	34	AMK	osa-aikatyössä	#051

Elina	35	maisteri	työtön/osa-aikatyössä	#006
Susanna	36	maisteri	osa-aikatyössä	#025
Petteri	36	maisteri	osa-aikatyössä	#090
Hannele	39	AMK	osa-aikatyössä	#064
Eeva	40	maisteri	työtön/freelancer	#015
Helena	53	maisteri	osa-aikatyössä	#001
Päivi	55	maisteri	työtön/freelancer	#130
Tapani	56	maisteri	työtön/osa-aikatyössä	#083
Sari	56	maisteri	työtön/pätkätyöläinen	#074
Kalevi	56	maisteri	työtön/pätkätyöläinen	#128
Maarit	57	kandidaatti	osa-aikatyössä	#002
Kaarina	63	AMK	osa-aikatyössä	#050

4.3 Laadullinen tutkimus ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Laadullinen tutkimus on ymmärtävää tutkimusta, jossa ei pyritä tilastolliseen edustavuuteen, vaan kuvaamaan sosiaalisen todellisuuden ilmiötä tai tapahtumaa. Laadullisen tutkimuksen konstruktionistinen ote näkee tutkijan osana tutkimaansa maailmaa, josta tutkija etsii ja luo tulkintoja todellisuudesta. Pertti Alasuutari (2011) suhtautuu laadulliseen tutkimukseen kuin salapoliisileikkiin: tulee tulkita esiin nousevia vihjeitä ja varoa pettamästä itseään. Laadullisen aineiston induktiivinen analyysi etenee yksittäisistä havainnoista yleistyksiin. Täydellistä varmuutta tutkimuksessa ei voida koskaan saavuttaa, mutta mitä enemmän toisiaan tukevia tutkimustuloksia löydetään, niin sitä suuremmalla varmuudella ratkaisu on oikea. (mt.) Tutkittavasta ilmiöstä pyritään siis luomaan kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Alasuutari (2011) korostaa, että laadullinen tutkimus on tekstuaalinen prosessi alusta loppuun, eikä vähiten juuri siksi, että laadullisen tutkimuksen kohteet ovat usein kirjallisia dokumentteja kuten kirjoja, puheita, haastatteluita ja keskusteluja. Erityisesti tästä syystä laadullisessa tutkimuksessa analyysin empiirisyys ja tiedon subjektiivisuus ovat korostetussa asemassa. Huomionarvoista se on tässä tutkimuksessa, koska tutkimuksen

kohteena ovat köyhyyttä kokeneiden omakohtaiset kirjoitukset. Kirjoittajien kuvailemat elämäntilanteet ovat osa heidän sosiaalista todellisuuttaan, jonka he sanoittavat henkilöhistoriallisen narratiivinsa mukaisesti. Nostamalla esiin kirjoituksissa toistuvia teemoja ja ilmauksia voidaan tavoittaa ilmiön erityispiirteet yleistettävämmässä muodossa.

Vaikka laadullisessa analyysissä on ennen kaikkea kyse keksimisen logiikasta ja sosiologisesta mielikuvituksesta, analyysi voi painottua joko teoria- tai aineistolähtöisesti (Eskola, 2018). Teorialähtöisessä analyysissä tutkittava ilmiö määritellään jo olemassa olevan tiedon kautta, ja tällöin analyysin luonne on ennemminkin tutkimusteoriaa testaava. Toisin kuin teorialähtöisessä analyysissä, aineistolähtöisen analyysin lähtökohtana on pyrkimys luoda tutkimusaineiston perusteella uusi teoreettinen kokonaisuus. (mt.) Tässä tutkielmassa on käytetty aineistolähtöistä analyysia, koska tutkimuskysymys ei ole muodostunut ennalta määrätyn hypoteesin varaan vaan tutkimuksen tavoite on löytää tutkittavasta ilmiöstä uusia piileviä ominaisuuksia. Tuomi ja Sarajärvi (2007) kuitenkin lisäävät, että edes aineistolähtöinen tutkimusote ei ole täysin vapaa tutkimusteoriasta, vaan tutkimuksen metodologiset sitoumukset ohjaavat analyysia. Koska tutkittavat ilmiöt eivät ole arkitodellisuudesta irrallisia ilmentymiä, olen analyysia tehdessäni pitänyt mielessäni myös ajankuvaamme vaikuttaneet erityispiirteet. Tästä huolimatta laadullisen analyysin aineistolähtöisyys mahdollistaa tutkimuskysymykseeni nähden sofistikoituneemman lähestymistavan kuin analyysin teorialähtöisyys.

Tuomen ja Sarajärven tutkimusoppaan mukaan sisällönanalyysi voidaan ymmärtää sekä yksittäisenä metodina että väljänä teoreettisena kehyksenä, joka ohjaa analyysin kulkua. Sisällönanalyysillä pyritään tavoittamaan ilmiön moninaisia inhimillisiä merkityksiä tutkimalla tutkimusaineiston ilmiänsä. Aineiston sisältöä pyritään kuvailemaan sanallisesti, mutta analyysin tukena voidaan käyttää myös sisällön erittelyä ja kvantifiointia. (Tuomi & Sarajärvi, 2007.) Karkeasti voidaan kuvailla, että aineistolähtöinen sisällönanalyysi etenee aineiston pelkistämisestä kohti kokoavan käsitteen muodostamista. Analyysi alkaa perehtymällä tutkimusaineistoon, jonka jälkeen aineisto koodataan. Koodauksessa aineistosta etsitään yhdistäviä tai erottavia nimittäjiä, kuten toistuvia teemoja tai ilmauksia. Käytin koodauksessa hyväkseni erilaisia värejä ja merkkejä, joilla erottelin osioita toisistaan. Aineistolähtöinen koodaus on avointa ja kehämäistä, ja se mahdollistaa useiden päällekkäisten tulkintojen muodostamisen. Alkuperäisilmausten pelkistämisestä etenin

koodien yhdistelemiseen alaluokiksi, jotka yhdistelin edelleen yläluokiksi. Muodostamalla kokoavia käsitteitä voidaan näiden pohjalta tehdä tulkintoja sekä johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi, 2007). Analyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, ja koko analyysin ajan ”punainen lanka” säilyy alkuperäiseen aineistoon. Muodostuneet kategoriat ja pääluokat voidaan palauttaa alkuperäisilmauksiinsa, sekä päinvastoin. Analyysin jokaisessa vaiheessa edetään empiriasta kohti ilmiön käsitteellistämistä.

5 KÖYHYYSKOKEMUKSET KIRJOITUSAINEISTOSSA

Lähden seuraavassa luvussa vastaamaan tutkimuskysymykseeni korkeasti koulutettujen epätyypillisissä työsuhteissa olevien köyhyyskokemuksista analysoimalla ensin köyhyden jokapäiväisiä vaikutuksia yksilön elämään. Subjektiiivisesta kokemuksesta etenen kiinnittämään ilmiön laajempaan henkilöhistoriaan tarkastelemalla vastaajien kokemuksia koulutuksen merkityksettömyydestä. Lopuksi käyn läpi aineistosta esiin nousseita kokemuksia sosiaaliturvan riittämättömyydestä.

5.1 Köyhyden vaikutukset jokapäiväiseen elämään

Aineistossa kerrottiin paljon köyhyden vaikutuksista vastaajien jokapäiväiseen elämään. Muodostin siitä kokoavan käsitteen kuvailevampien alakategorioiden kautta. Aineistosta nousi esiin useita yksilöön ja hänen lähipiirinsä vaikuttavia tekijöitä, joita jäsentelen tässä osiossa. Seuraavassa Kalevin (56) kirjoituksessa tiivistyvät köyhyden henkiset, fyysiset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Hänen mukaansa köyhyys luo jännitteitä ihmissuhteisiin rahan riittäessä vain välttämättömyksiin. Haavoittuvassa asemassa oleva yksilö voi altistua hyväksikäytölle ja jatkuva epävarmuus vaikuttaa negatiivisesti terveyteen. Kalevi kertoo tilanteestaan näin:

Vaikutuksia on ollut monenlaisia – luottamus ihmisiin on mennyt, riidoissa monien kanssa, kaverit ovat vähissä, raha ei riitä välttämättömiin menoihin, kaikki rakennusten korjaukset ovat jäissä, ajelen autonromulla kauppaan ja ostan mahdollisimman vähän edullisia tuotteita, terveyspalveluja ei halua käyttää, oikeuksistaan ei pidä kiinni, lihominen ja epäsäännöllinen ruokailu ovat arkipäivää, roskaruoka maistuu, mielenterveys ja itsetunto ovat kovilla. (Kalevi, 56.)

Kalevin ohella monet vastaajat kirjoittivat monipuolisesti köyhyden vaikutuksista sosiaalisiin suhteisiin. Valtaosa vastaajista kertoi saavansa lähipiiriltään sekä henkistä että taloudellista tukea, mikä auttoi jaksamaan vaikeassa elämäntilanteessa. Vaikka

epäsäännöllinen työrytmi vaikeutti perheen arjen suunnittelemista ja rahanpuute kärjistyi usein riidoiksi, yleinen kokemus antoi viitteitä siitä, että yksin elävät kokivat köyhyyden haasteellisempänä kuin laajemman lähipiirin omaavat henkilöt. Yksin elävät vastaajat kertoivat kokevansa yksinäisyyttä ja korostunutta ulkopuolisuuden tunnetta verrattuna perheellisiin vastaajiin. Taloudellista turvaa antava puoliso oli suojaava tekijä, joka samalla kannusti vastaanottamaan työtä. Suomalaisen tasa-arvon eetoksen mukaisesti etenkin naispuoliset vastaajat kertoivat häpeävänsä taloudellista riippuvuuttaan ja tekevänsä aktiivisesti töitä tilanteen tasapuolistamiseksi. Emilia (32) kertoi välillä jopa vihaavansa puolisoaan siksi, että oli riippuvainen tästä. Sekä Kalevi että Emilia totesivat taloudellisen riippuvuuden saastuttavan ihmissuhteita.

Rahan niukkuuteen liittyi tarkkaa talouden suunnittelua ja kokemuksia siitä, että yrityksellä säädellä tuloja ja menoja ei ollut vaikutusta kokonaisuuteen, koska käteen jäävästä summasta oli mahdotonta säästää. Talouden suunnittelun reunaehdoista olivat epäsäännöllisten ja sirpaleisten tulojen mukaan eläminen. Koska työkeikkoja tuli ripotellen, myös palkkiot ja tuloa täydentävät sosiaalietuudet olivat epäsäännöllisiä. Tästä syystä esimerkiksi uuden vaateen ostaminen saattoi vaatia jopa kuukausien suunnittelua talousasioissa (Sofia, 30). Aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että rahan riittämättömyydessä ei ole kyse yksilön taloushallintaongelmista vaan perusturvan matalasta tasosta ja epäsäännöllisen työn kannattamattomuudesta. Erilaiset kannustinloukut ilmentävät konkreettisesti kokemusta investointien ja säästöjen merkityksettömyydestä. Kulujen karsiminen ei edistä taloudellista tilannetta, jos toisesta päästä tulot vähenevät. Aineiston perusteella monet vastaajista ovat päätyneet noidankehään, josta ei ole poispääsyä.

Vähensin lasten päivähoitopäiviä tämän vuoden alusta, kun huomasin ettei töitä tullut enää samalla tavalla kuin aiemmin. Aiemmin, kun käteen jäävästä palkasta vähensi kuukauden päivähoitomaksun, jäi sen verran rahaa että sain auton tankattua jotta pystyi taas ajelemaan kuukauden verran työmatkoja. Tilanne ei juurikaan muuttunut, kun päivähoitopäiviä vähennettiin. En ole enää työnantajan käytettävissä niin paljon kuin aiemmin - en saa työtunteja senkään vertaa kuin aikaisemmin. (Hannele, 39.)

Kirjoitusten perusteella vastaajien perustarpeet tulevat köyhyydestä huolimatta pääosin tyydyttyiksi, mutta suhteellinen köyhyys manifestoituu arjessa vaihtoehtomuutena ja toimintakentän rajallisuutena. Vaihtoehtomuus ilmeni kuluttamisesta tinkimisenä ja talouden suunnitteluna. Tämän seurauksena kaikki hankinnat tehtiin harkiten alennusmyynneistä tai kirpputoreilta. Ruokavalio koostui halvimmista mahdollisista elintarvikkeista, ja tästä syystä esimerkiksi liha oli saatettu jättää kokonaan pois ruokavaliosta. Toimintakentän rajallisuus ilmeni konkreettisenä ajanviettomahdollisuuksien rajautumisena ilmaisiin tai matalakustanteisiin harrasteisiin. Kirjastossa käyminen, lenkkeily ja vapaaehtoistyö olivat kirjoitusten mukaan suosittuja harrastuksia. Toimintakentän rajallisuus sisälsi myös mahdottomuuden suunnitella tulevaisuutta tai varautua yllättäviin elämäntilanteisiin. Tulevaisuushorisontti kapenee varattomuuden myötä, kun ei tiedä mistä ja milloin saa seuraavan kerran rahaa. Vastaajien haaveet koostuivatkin tavallisista ja arkisista perheeseen ja kohtuulliseen toimeentuloon liittyvistä asioista, jotka lisäsivät elämän ennustettavuutta ja yleistä turvallisuuden tunnetta. Nykyisessä elämäntilanteessa perheeseen ja asumiseen liittyvät unelmat tuntuivat kuitenkin olevan vastaajien ulottumattomissa.

Köyhyyden negatiivisiin terveysvaikutuksiin liittyivät fyysiseen terveyteen, mielenterveyteen ja mielialaan liittyvät ongelmat. Fyysiset ongelmat ilmenivät konkreettisesti vaikeuksina painonhallinnassa ja psykosomaattisena oireiluna. Psykosomaattinen oireilu sisälsi univaikeuksia, pahoinvointia ja kiputiloja. Epäsäännöllisyys luo epäsäännöllisyyttä, ja unirytmien ylläpitäminen voi olla haastavaa ilman arjen kiintopisteitä. Mielenterveysongelmat ilmenivät kyvyttömyytenä nauttia elämästä, epäonnistumisen ja arvottomuuden tunteena, stressinä, turvattomuuden tunteena sekä itsetuhoisina ajatuksina. Suurimpia ahdistuksen aiheuttajia olivat epävarmuus ja epätietoisuus työn jatkumisesta. Esimerkiksi Petteri (36) kertoi olevansa katkera itselleen, koska ei pystynyt iloitsemaan isyydestään, kun arkea varjosti huoli lasten turvallisuudesta. Vastaajien päivittäistä mielialaa leimasivat alakulo ja lamaantuminen. Lisäksi Maarit (57) kuvaili vieraantumisen ja toiseuden tunnetta omaa elämäänsä kohtaan. Hänen mukaansa kehon fyysiset rajat hämärtyivät, kun kontrolli omasta elämästä heikkeni.

5.2 Kun koulutus ei kannata

Erityisesti korkeasti koulutettuihin köyhiin rajatusta aineistosta nousi vahvasti esiin kirjoittajien kokemukset koulutuksen turhuudesta. Useissa kirjoituksissa kuvailtiin, kuinka koulutuksen tuomia mahdollisuuksia oli liioiteltu ja kuinka omasta koulumenestyksestä huolimatta oli päädytty tekemään hanttihommia. Koulutuksen tuomien mahdollisuuksien liioittelu ilmeni opinnoista valmistumisen jälkeisenä pettymyksenä, kun korkeakoulututkinto ei automaattisesti tarkoittanutkaan työllistymistä ja toimeentuloa. Päin vastoin, oma panos tuntui valuneen hukkaan eikä opiskelun koettu poistaneen lapsuudenkodista perittyä sosiokulttuurista asemaa.

Olin aina hyvä koulussa ja se oli minulle helppoa, vaikken erityisesti teini-iässä siitä enää nauttinutkaan. Olin silti lähdössä innolla opiskelemaan, vaikka vanhemmilla ei ollut korkeakoulutaustaa. Mutta jos olisin tiennyt, millaista työelämä on ja miten kalliiksi opiskelu lopulta tulee kaikkine sekavine, byrokraattisine, mielivaltaisine ja kyykyttävine opintotukikuvioineen, en olisi koskaan lähtenyt... Olen painanut töitä kuin hullu, opiskellut hullun nopeasti, vanhempani ovat painaneet töitä kuin hullut, kaikki olemme perse auki ja velkaisia. (Maria, 27.)

Ollessani vielä lukioikäinen uskoin ja luotin siihen, että koulutus on avain tulevaisuuden rakentamiseen. Olen opiskellut intensiivisesti, lukenut tentteihin, asunut pienissä soluhuoneissa, istunut iltoja töissä rahoittaakseni opintoni ja saanut kaikilta työnantajiltani hyvää palautetta. Päälimmäinen tunteeni työelämään siirtyessä on ollut pettymys: koulutuksellani ei ole mitään virkaa työmarkkinoilla. (Aino, 28.)

Ainon kokemaan pettymykseen yhtyi myös Helena (53), joka kertoi jättäneensä sairaanhoitajan työnsä opiskellakseen opettajaksi. Valmistumisen jälkeisten työllistymisvaikeuksien päätteeksi hän palasi takaisin samaan työhön, josta aikoinaan lähti akateemiselle alalle. Hän kertoi pitävänsä suurena ajan ja rahan haaskauksena sekä itselleen että yhteiskunnalle monialaista koulutustaan, jonka tunsu valuneen hukkaan.

Valtaosa vastaajista kertoi päätyneensä epätyypilliseen työsuhteeseen joko pakon sanelemana tai ajautumalla. Pakon sanelemia syitä olivat esimerkiksi oma tai puolison sairaus tai oman työalan taantuma. 1990-luvun lama ja vuosien 2007–2009 finanssikriisi olivat käännekohtia, jotka peruuttamattomasti muuttivat monien työllisyysmahdollisuuksia. Eräs vastaajista kertoi, että hän oli saanut yli vuoden mittaisen työsopimuksen viimeksi ennen 1990-luvun lamaa (Kalevi, 56). Ajautuminen viittaa tilanteeseen, jossa esimerkiksi opinnoista valmistumisen jälkeen oman alan kokoaikatyötä ei ole heti löytynyt. Tällöin oman alan tai koulutusta vastaamattoman alan työ otettiin vastaan siinä toivossa, että työnhakua voisi jatkaa työn ohella. Valitettavasti epätyypillisissä työsuhteissa työskentely oli saattanut vaikuttaa negatiivisesti urakehitykseen, koska henkinen kapasiteetti ja verkostoitumiskyky oli suunnattu väärälle alalle.

Työvuorot ovat täysin sattumanvaraisia, sillä minun täytyi usein tiedustella itse, olisiko minulla seuraavana päivänä töitä vai ei, enkä koskaan ennalta saanut tietää, minkä pituisesta päivästä oli kysymys... Minulla on henkisesti vain vähän resursseja omaan taiteelliseen työhöni, jonka pitäisi olla minulle se pääasia ja tärkein työ. (Karoliina, 26.)

Tulevia uraohjuksia on varoitettava, että pätkätöihin suostuminen on riski tulevaisuudessa. (Kalevi, 56.)

Kilpailussa työpaikoista korostui verkostoitumisen merkitys, haasteet saada koulutusta vastaavaa työtä ja koulutustasoa vastaavaa palkkaa. Tällaisessa tilanteessa vastaajat valitsivat enemmän epäsäännöllisen työn kuin työttömyyden. Pakottavassa tilanteessa suostuttiin jopa kohtuuttomiin työehtoihin, omassa vapaa-ajassa ja terveydessä joustamiseen sekä henkilökohtaisiin taloudellisiin uhrauksiin. Verkostoitumisen merkitys korostui varsinkin sellaisilla erityisaloilla, joissa työpaikkoja oli tarjolla rajoitetusti. Jopa sadat työhakemukset eivät tuottaneet tulosta, jos ei tuntenut oikeita henkilöitä. Haasteet saada omaa koulutusta vastaavaa työtä ilmenivät konkreettisesti työskentelynä tehtävissä, jotka olivat alle oman koulutustason. Tähän liittyy läheisesti vastaajien kuvailema vaikeus saada koulutustasoaan vastaavaa palkkaa.

5.3 Yhteiskunnan normin marginaalissa

Aineiston mukaan työyhteisöön kuuluminen oli yhteiskunnallista toimintaa, joka legitimoii oman olemassaolon. Useat vastaajista kuvailivat tuntevansa ulkopuolisuutta ja arvottomuutta, koska eivät sopineet työttömän tai työllisen normiin. Omaan kuulumattomuuden kokemusta peilailtiin siis suhteessa julkilausuttuun aktiivisen ja työssäkäyvän kansalaisen ihanteeseen. Amanda (27) kertoo pätkätyöläisyyteen liittyvistä tuntemuksistaan seuraavasti:

Työn tekeminen on tärkeää, sillä olen huomannut, että pidempinä työttömyyspätkinä ja työtä hakiessa epätoivo ja yksinäisyys kasvaa. Ihmisten kohtaaminen ja hyväksytyksi tuleminen on yhtä tärkeää, kuin palkansaanti. Näitä teemoja myös pelkoni käsittelevät. Jään yksin, jään varattomaksi, sairastun, syrjäydyn. Kun vanhenen, tulenko saamaan eläkettä, ja jos niin, niin kuinka paljon? Olenko arvokas yhteiskunnassa ja olenko arvokas ihmisenä. Toivon, että pärjäisin elämässä tekemällä koulutustani vastaavia töitä. (Amanda, 27.)

Tähän yhteiskunnallisen eksklusion kokemukseen liittyi tunne työttömyydestä johtuvasta osattomuudesta, kokemuksesta kahden kerroksen väestä sekä hylkäämisen kokemuksia. Työttömyydestä johtuva osattomuus ilmeni kokemuksena siitä, ettei yhteiskunnalla ollut mitään käyttöä yksilön koulutukselle tai kielitaidolle. Hiljalleen tätä alkoi pitää luonnollisena, jolloin yksilö sosiaalisti itsensä yhteiskunnallisen toiminnan ulkopuolelle, marginaaliin. Kokemus kahden kerroksen väestä ilmeni konkreettisesti epätyypillisissä työsuhteissa olevien epävarmoina työvoimapolitiittisina asemina ja heikkoina työsuhde-etuina. Siinä missä vakinaisilla työntekijöillä on varmojen työpaikkojen lisäksi mahdollisuus palkankorotuksiin, työterveyshuoltoon ja lisäkoulutukseen, freelancerin on järjestettävä terveyspalvelunsa itse ja palkka on riippuvainen tarjolla olevista töistä. Hylkäämisen kokemukset kulminoituivat ennen kaikkea hylättyjen työhakemusten muotoon, koska ne merkitsivät symbolisesti yhteiskunnallisen toiminnan ulkopuolelle jäämistä. Siihen sisältyi myös huoli omasta tulevaisuudesta ja taloudellisesta selviämisestä.

Moni vastaaja oli huolissaan työttömiä syyllistävästä poliittisesta ilmapiiristä. Julkilausuma, jonka mukaan työttömät olivat syyllisiä tilanteeseensa, loi vastakkainasettelua ihmisten välille ja vahvisti epäsäännöllisissä työsuhteissa olevien tunnetta omasta vajavaisuudesta suhteessa normiin. Yleisen kulttuurisen asenteen työttömiä kohtaan nähtiin uhkaavan koko suomalaista yhteiskuntajärjestystä.

Eli jossakin määrin tämä taloudellinen aspekti perustavanlaatuisesti jakaa ihmiset eri leiriin, eri lajiin, eikä sillanrakentajana toimi oikeastaan mikään muu kuin lisärahan ansainta – mikä ikävuosien karttuessa käy yhä epätodennäköisemmäksi. Valtaeliitin tulevaisuudensuunnitelmista nyt on turha edes puhua. Vaarana on molemminpuolisen halveksunnan syntyminen, mitä vastaan on koko ajan taisteltava, ihmissuhteiden ylläpitämiseksi. (Petteri, 36.)

Ihmisten jakautuminen eri lajeihin on vahva kielellinen ilmaus, joka viittaa asioiden perustavanlaatuisen eroon. Keskusteluyhteyden ylläpitämiseksi on löydettävä yhteinen kieli: raha. Petteri (36) näkee kahtiajaon syntymisen vääjäämättömänä elinkaareen liittyvänä tapahtumana, jota vastaan tulisi taistella kaikin mahdollisin keinoin. Aineiston vastaajat olivat pääosin hyvin tietoisia heidän nykytilanteeseensa vaikuttaneista henkilöhistoriallisista ja yhteiskunnallisista tekijöistä. Heillä oli voimakkaita näkemyksiä koskien työllisyyspolitiikka ja etuuksia – yhdistävänä kokemuksena työllisyyspolitiikan kohdistuminen työlliseen väestöön työttömien kustannuksella. Tämä ilmeni konkreettisena turhautumisena toimii, joilla pyrittiin pidentämään työuria. Sari (56) ihmettelee, miksi työuria pidennetään sekä alusta että lopusta jos välissä ollaan vain työttöminä. Yhteiskunnallisesta valveutumisestaan huolimatta vain harvalla köyhällä on valmiuksia osallistua politiikkaan:

Ihmiset eivät kuitenkaan omassa elämässään näe sitä, että talouskasvun pohjimmainen polttoaine on yksilön elämä. Rikkaat ovat voittajien puolella, eikä köyhillä ole energiaa nähdä elämässä seuraavan päivän ateriaa pidemmälle. Miten välittää politiikasta jos elää elämää, jossa välittelee ajattelemasta tulevaisuutta? (Olivia, 29.)

Kokemukseen etuuksien hakemisen harhaanjohtavuudesta ja tarkoituksellisesti huonosti palvelevana järjestelmänä liittyi tunne sosiaaliturvan byrokraattisuudesta, vanhanaikaisuudesta ja riittämättömyydestä. Tunne sosiaaliturvan byrokraattisuudesta ilmeni konkreettisesti tarvittavien liitteiden suurena määränä ja sekavina lakipykälinä. Siihen sisältyi tunne, että etuuskäsittelijät vaikeuttivat etuuksien hakemista tahallaan jättämällä kertomatta kaikista etuuksista, joihin hakijalla olisi ollut oikeus.

Olen 16-vuotiaasta asti vähä vähältä muuttunut passiivisagressiivisemmaksi keskiluokkaisia ihmisiä kohtaan. Ne ovat juuri niitä, jotka vievät minulta kaikki mahdollisuudet. Ne ovat niitä vastapelaajia. Ne ovat niitä sosiaalitoimiston työntekijöitä, jotka kieltäytyvät antamasta vastaanottoaikaakaan vaan käskvät mennä töihin ja jättävät terveiset puhelinvaihteeseen, että tämän henkilön puheluita ei saa ohjata enää eteenpäin. Ne ovat niitä työvoimatoimiston työntekijöitä, jotka käskvät menemään 19-vuotiaana naimisiin, koska sehän turvaa naisen aseman (ei mikään työpaikka.) (Olivia, 29.)

En voi kuitenkaan irtisanoutua nykyisestä työstäni, sillä joudun muuten 3 kuukauden karenssiin. Se tuntuu hassulta, sillä yhden päivän palkka on useimmiten pienempi summa kuin yhden päivän työttömyyspäiväraha. (Hannele, 39.)

Sosiaaliturvan vanhanaikaisuus ilmeni epäsäännöllisen työn ja sosiaalietuuksien yhteensovittamisen vaikeutena. Lyhyt työpätkä saattoi panna yksilön talouden sekaisin useaksi kuukaudeksi, koska työttömyysetuuden sovittelu sekä pidensi hakemuksen käsittelyaikaakaan että pienensi etuuden määrää. Myös oikeus toimeentulotukeen saattoi katketa ja asumistuen päätös vaatia tarkistusta. Kokemus sosiaaliturvan riittämättömyydestä ilmeni useimmin henkilöillä, joille oli kasautunut useita sosiaalisia riskitekijöitä. Esimerkiksi työttömyydestä sekä omasta tai lähipiirin sairaudesta kärsivät vastaajat kuvailivat muita useammin köyhyyden kaventavan ja lyhentävän tulevaisuushorisonttia. Erityisesti työttömyysetuuden karenssin kuvailtiin aiheuttavan kumulatiivisia vaikeuksia yksilön toimeentuloon.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Työssäkävien köyhyys on monia suomalaisia koskettava ilmiö, joka on tullut minulle tutuksi työssäni etuuskäsittelijänä Kansaneläkelaitoksella. Kiinnostuin aiheesta tutkimusmielessä havaittuani kuinka monissa eri elämäntilanteissa olevia ihmisiä aihe koskettaa. Epäsäännölliset työsuhteet ja sosiaalietuuksilla täydennettävä ansiotulo eivät olleetkaan vain nuorten, opiskelijoiden tai kouluttamattomien ongelma. Havaintoani tukivat tilastot, joiden mukaan myös korkeasti koulutettujen köyhyyskokemukset ja alityöllisyys ovat lisääntyneet viime vuosikymmenen aikana (Murto ym., 2017; SVT, 2020a.) Koska halusin tavoittaa ihmisten kokemuksellisuuden tilastojen ja etuushakemusten takana, päätin tutkia köyhyyskirjoituksia. Tutkimustulokseni osoittavat, että työelämän prekarisaatio ja hyvinvointivaltion kurjistuminen kulkivat temaattisena osana vastaajien kokemuksia. Koostin kirjoituksissa toistuvista ilmauksista alaluokkia, joiden asiayhteyksistä muodostin laajempia pääluokkia. Jäsentelen tuloksia yksilöllisestä, yhteisöllisestä ja laajemmasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta.

Aineistosta nousseet köyhyden vaikutukset jokapäiväiseen elämään valottavat köyhyden kokemuksellisuutta tilastojen tuolla puolen. Tutkielman alussa esittelin Teppo Eskelisen (2018) näkemyksiä köyhyden tilastollisesta ja kokemuksellisesta tutkimuksesta. Vaikka jopa 87 % tutkimusaineistoni vastaajista kertoi elävänsä köyhyysrajan alapuolella, muutama vastaaja kertoi bruttokuukausitulonsa olevan yli 2 000 euroa. Tämä ei vielä vastaa suomalaisten keskiansiota, mutta ei myöskään välttämättä vastaa yleistä mielikuvaa pienituloisuudesta. Se, että kyseiset vastaajat kokivat olevansa työssäkäyviä köyhiä kuvastaa ennen kaikkea köyhyden kokemuksellisuutta ja suhteellisuutta. Aineistoni perusteella lähes kaikista tuloluokista löytyy ihmisiä, jotka voivat kokea suhteellisesta köyhydestä johtuvaa sosiaalista ulkopuolisuutta, tulevaisuushorisontin kaventumista ja ontologista turvattomuutta. Tutkimustulosteni perusteella köyhyys on muutakin kuin vain ostovoiman puutetta. Se on toivottomuutta, epävarmuutta ja ulkopuolisuutta. Köyhyys on tunnetta omasta arvottomuudesta ja voimattomuudesta sekä kokemusta vallitsevan tilanteen vaihtoehdottomuudesta. Kirjoitusten perusteella vastaajat olivat erittäin tietoisia tilanteeseensa vaikuttavista tekijöistä, mutta he kokivat voimattomuutta olosuhteiden edessä.

Analyysini tulokset osoittavat, että koulutus ei ole poistanut sosiaalista eriarvoisuutta. Kuten Raija Julkunen (2017) summaa, 1980-luvulla alkaneen laajan hyvinvointivaltion rapauttamisen seuraukset voivat näkyä vasta vuosikymmenien päästä. 2010-luvun työlliset elävät hyvin erilaisten työmarkkinoiden reunaehtojen parissa kuin hyvinvointivaltion rakennuskauden aikaiset työlliset. Kypsin hyvinvointivaltion aikana juurrutettu ajatus koulutuksen tasa-arvoistavasta vaikutuksesta ei enää päde prekaarissa markkinataloudessa, jossa yksilön uusiutumiskyky ja sosiaaliset verkostot ovat korostuneessa asemassa (Sennett, 2006). Samanaikainen sosiaalietuuksien tason laskeminen on johtanut tilanteeseen, jossa työ ei kannata. Toisin sanoen uskomuksesta koulutuksen tasa-arvoistavasta vaikutuksesta on palattu takaisin tilanteeseen, jossa sosiaalinen pääoma asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan työmarkkinoilla. Aineiston perusteella koulutuksen kannattamattomuus synnytti vastaajissa katkeruutta ja ulkopuolisuuden tunnetta, kun he eivät onnistuneetkaan työllistymään koulustaan vastaavassa työssä. Köyhyyden ristiriitaista kokemusta lisäsi se, että vastaajat kertoivat yrittäneensä toimia vastuuntuntoisesti huolehtiessaan omasta toimentulostaan suostumalla epätyypilliseen työsuhteeseen. Mutta vastoin heidän odotuksiaan tämä johtikin työssäkäyvien köyhyyteen.

Prekaari työmarkkinaposition sijoitti vastaajat yhteiskunnallisen normin marginaaliin, josta käsin he eivät voineet samaistua työllisiin eivätkä työttömiin. Jakosen (2019) mukaan vastaavaan työmarkkinaaposition kuuluvat kaikki pysyvän työn ja työttömyyden välimaastossa. Tutkimustulosteni perusteella prekariaattien kokemusmaailmaa leimaa tunne yhteiskunnallisesta kuulumattomuudesta. Omaa toimijuutta peilailtiin suhteessa tunnistettuun luokkarakenteeseen. Launis ym. (2016) korostavat, että köyhät ovat pääosin köyhyytensä kanssa yksin koska köyhyyden kokemus ei ole niinkään sidoksissa luokkakokemukseen, vaan työmarkkinaposition. Näin ollen aineistoni vastaajien kokemusmaailmasta uupui kollektiivisuuden tunne. He elivät poliittisen keskustelun katvealueessa, josta käsin heidän ääntään ei kuultu. Aineistosta kumpusi vastaajien inhimillinen toive tulla hyväksytyksi täysivaltaisena yksilönä. Riippuvuus sosiaaliturvajärjestelmän tuista ja työnantajan suopeudesta heikensivät tunnetta omasta autonomiasta.

Tutkimustulokseni osoittavat, että koulutus ei suojaa köyhyydeltä ja epätyypillisten työsuhteiden yleistymisen on yhä enenevässä määrin syy työssäkäyvien köyhyyteen. Koulutusalan ohella henkilökohtaisten ominaisuuksien ja sosiaalisten verkostojen merkitys on korostunut työhaussa. Aineiston perusteella suomalainen sosiaaliturva on yhteensopimaton joustavien työmarkkinoiden kanssa. Tämä havainto koski erityisesti toimeentuloturvaetuuksia eli yleistä asumistukea, työttömyysturvaa ja perustoimeentulotukea. Kannustinloukut ja karenssin pelko estivät vastaajia pyrkimästä parantamaan tilannettaan. He ennemmin pitäytyivät tutussa kurjuudessa kuin ottivat riskin nettotulojen romahtamisesta. Tämän ongelman voisi ratkaista perustulon tyyppinen universaali sosiaaliturva, joka toisi varmuutta toimeentulosta.

Tutkimusaineiston aineistonkeruumenetelmä asettaa tiedon yleistettävyydelle tiettyjä rajoitteita. Ensinnäkin sähköisesti välitetty kirjoituspyyntö ei välttämättä tavoita kaikista heikoimmassa asemassa olevia, ja kirjoitelman lähettämiseen vaaditut tietotekniset edellytykset saattavat olla este tutkimukseen osallistumiselle. Toisin kuin haastatteluaineistossa, omaelämäkerrallisissa kirjoitusaineistoissa kirjoitelman laatijalla on suurempi valta päättää mitä kertoo tai mitä jättää kertomatta. Vaikka tämä havainto ei vähennä aineiston tiedollista arvoa, tutkimuksen aikana tulee pitää mielessä myös aineiston valossa ilmiön tavoittamattomat ulottuvuudet. Tutkimusaineistoni on monipuolinen kokemuksellisen tiedon lähde, mutta se ei ole tarpeeksi sofistikoitunut ilmiön taustalla piilevien mekanismien valottamiseksi. Korkeasti koulutettujen työssäkäyvien köyhien elämään vaikuttavat myös sellaiset henkilöhistorialliset ja yhteiskunnalliset tekijät, joita ei voida tästä aineista tunnistaa. Tietoyhteiskunnassa ja prekaarissa markkinataloudessa koulutusallalla on koulutustasoa suurempi merkitys. Työllistettävyyden näkökulmasta kaikki koulutus ei ole saman arvoista. Ilmiön tarkempaan tutkimukseen tarvitaan tietoa myös vastaajien koulutusallasta, lapsuudenkodin kasvuolosuhteista ja työelämään siirtymisen ajankohtaisesta taloustilanteesta. Tutkielmani alkupuolella kuvailin 2000-luvun taitteen ajankuvaa, joiden avulla pyrin valottamaan nykytilanteeseen vaikuttaneesta aatteellisesta murroksesta. On kuitenkin olemassa vielä tunnistamattomia hyvinvointivaltion uusliberaalin käänteen tarkoituksellisia ja tarkoituksettomia vaikutuksia, joihin en tämän tutkimuksen puitteissa pystynyt pureutumaan. Kenties tutkielmani onnistui raottamaan työssäkäyvien köyhien maailman vielä tutkimatonta kenttää ja toimimaan innoittajana tulevaisuuden jatkotutkimuksille.

7 LÄHTEET

- Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, A-H., Bergroth, H., Kauranen, R., Lahikainen, L., Lamberg, E., Launis, K., Mäkinen, K. & Ojajarvi, J. (2016). Johdanto teokseen ja luokkajärjestyksen käsitteeseen. Teoksessa A-H. Anttila, R. Kauranen, K. Launis & J. Ojajarvi (toim.), *Luokan ääni ja hiljaisuus* (s. 10–27). Tampere: Vastapaino.
- Bevir, M. & Hall, I. (2011). Global Governance. Teoksessa M. Bevir (toim.), *The SAGE Handbook of Governance* (s. 352–366). Kalifornia: SAGE Publishing.
- Eskelinen, N. & Sironen, J. (toim.). (2017). *Köyhyys – syitä ja seurauksia*. Kuopio: Grano.
- Eskelinen, T. (2018). After the Millennium Development Goals: Remarks on the ethical assessment of global poverty reduction success. *Etikk I Praksis – Nordic Journal of Applied Ethics*, 12(1), 61–75. doi:10.5324/eip.v12i1.2348
- Eskola, J. (2018). Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen tutkimuksen analyysi vaihe vaiheelta (5. uudistettu painos). Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 133–157). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Isola, A-M, Larivaara, M. & Mikkonen, J. (Tiede, taide ja köyhä kansa ry): Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailu 2006 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 5.0 (2011-03-23). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2413>
- Isola, A-M., Larivaara, M. & Mikkonen, J. (toim.). (2007). *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Keuruu: Otava.
- Isola, A-M. (Helsingin yliopisto): Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä: seuranta-aineisto 2012 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2018-12-04). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2795>
- Jakonen, M. (Jyväskylän yliopisto): Töissä ja köyhä -kirjoitusaineisto 2015 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2019-06-24). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3321>
- Jakonen, M. (2019). Työssäkäyvän köyhän elämä vaatii jokapäiväistä rohkeutta. Teoksessa I. Hetemäki, H. Koskinen, T. Pulkkinen & E. Väliaverronen (toim.), *Kaikenlaista rohkeutta* (s. 97–112). Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, E. & Venäläinen, J. (toim.). (2015). *Prekarisaatio ja affekti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Julkunen, R. (2008). *Uuden työn paradoksit: keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. (2017). *Muuttuvat hyvinvointivaltiot: eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. Jyväskylä: SoPhi.
- Launis, K., Bergroth, H. & Anttila, A-H. (2016). “Luokattomuus” ja eriarvoisuuden kokeminen köyhyyskirjoituskilpailun teksteissä. Teoksessa A-H. Anttila, R.

- Kauranen, K. Launis & J. Ojajärvi (toim.), *Luokan ääni ja hiljaisuus* (s. 134–165). Tampere: Vastapaino.
- Maailmanpankki (2015). *FAQs: Global Poverty Line Update*. Haettu 19.3.2020: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/global-poverty-line-faq>
- Moisio, P. (2006). Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(6), 639–634.
- Murto, J., Pentala, O., Koskela, T. & Jusmäki, T. (2017). Poimintoja aikuisväestön terveydestä, hyvinvoinnista ja elinoloista Suomessa 2013–2016 - ATH-tutkimuksen tuloksia [verkkojulkaisu]. ISSN=2323-5179. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [viitattu: 12.3.2020]. Saantitapa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132117/URN_ISBN_978-952-302-842-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ojajärvi, J., Mäkinen, K., Launis, K., Lamberg, E., Lahikainen, L., Kauranen, R., Bergroth, H. & Anttila, A-H. (2016). Miten Suomi muuttui 2000-luvulle tultaessa? Teoksessa A-H. Anttila, R. Kauranen, K. Launis & J. Ojajärvi (toim.), *Luokan ääni ja hiljaisuus* (s. 28–45). Tampere: Vastapaino.
- Parikka, S., Pentala-Nikulainen, O., Koskela, T., Kilpeläinen, H., Ikonen, J., Aalto, A-M., Muuri, A., Koskinen, S. & Lounamaa, A. (2018). Kansallisen terveys-, hyvinvointi ja palvelututkimus FinSoten perustulokset 2017-2018 [verkkojulkaisu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [viitattu 12.3.2020]. Saantitapa: <http://terveytemme.fi/finsote/tulokset/index.html>
- Pyöriä, P. (2017). Johdanto: Työelämän kielteinen julkisuuskuva ja tutkimus. Teoksessa P. Pyöriä (toim.), *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 7–25). Helsinki: Gaudeamus.
- Pyöriä, P. & Ojala, S. (2017). Työn prekarisaatio. Teoksessa P. Pyöriä (toim.), *Työelämän myytit ja todellisuus* (s. 42–62). Helsinki: Gaudeamus.
- Sennett, R. (2006). *The Culture of the New Capitalism*. New Haven: Yale University.
- Suomen perustuslaki 731/1999. Annettu Helsingissä 1.3.2000.
- SVT (Suomen virallinen tilasto) (2019a). Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5528. Ammatti ja sosioekonominen asema 2018. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 20.3.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2018/01/tyokay_2018_01_2019-12-17_tie_001_fi.html
- SVT (Suomen virallinen tilasto) (2019b). Tilasto Suomen työttömyysturvasta 2018 [verkkojulkaisu]. ISSN=1795-5467. Helsinki: Kela [viitattu: 12.3.2020]. Saantitapa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/306012/Tilasto_Suomen_tyottomyysturvasta_2018.pdf?sequence=11&isAllowed=y
- SVT (Suomen virallinen tilasto) (2020a). Tulonjakotilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1975-8121. Väestöryhmittäiset tuloerot ja pienituloisuus 2018. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 12.3.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tjt/2018/06/tjt_2018_06_2020-03-12_tie_001_fi.html
- SVT (Suomen virallinen tilasto) (2020b). Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Työllisyys ja työttömyys 2019, 2 Työllisyys ja työttömyys vuonna 2019. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 10.5.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2019/13/tyti_2019_13_2020-05-07_kat_002_fi.html

- Tilastokeskus (2018). *Sukupuolten tasa-arvo Suomessa 2018*. Helsinki: Grano Oy.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2007). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- YK (Yhdistyneet kansakunnat) (1948). *Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. Pariisi: Yhdistyneet kansakunnat [viitattu 4.3.2020]. Saantitapa: https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/05/YK_Ihmisoikeuksien-julistus.pdf
- YK (Yhdistyneet kansakunnat) (2011). *Canberra Group Handbook on Household Income Statistics* (2. painos). Geneva: Yhdistyneet kansakunnat.

LIITE 1. KIRJOITUSPYYNTÖ: TÖISSÄ JA KÖYHÄ!

Keräämme Töissä ja köyhä! -kirjoituspyynnöllä tutkimusaineistoa Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella toimivalle Työssäkäyvät köyhät ja ruumiillisuus -tutkimusprojektille. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää mistä yhteiskunnassamme lisääntyvässä työssäkävien köyhien ilmiössä on todella kysymys ja kuinka se näkyy ja tuntuu ihmisten arjessa ja kehossa.

Suomessa on noin 330 000 työtöntä, ja kun työllistämistoimenpiteissä mukana olevat lasketaan mukaan, luku nousee 480 000 henkilöön. Lisäksi erilaisissa määräaikaisissa, osa-aikaisissa ja pätkä- ja vuokratöissä on yli 600 000 ihmistä. Työmarkkinoilla on siis satojatuhansia pienituloisia ihmisiä. Osa heistä elää kohtuullisesti, mutta moni elää ja elättää perhettään köyhyysrajan alapuolella. Suomessa lasketaan olevan kokonaisuudessaan 700 000–900 000 köyhää. Köyhyys ei kuitenkaan välttämättä ole vuosikautia jatkuva tilanne, ja köyhyyttä voi kohdata monissa erilaisissa elämänvaiheissa.

Tutkimme lisääntykö köyhyys erilaisissa pätkä-, vuokra-, ja osa-aikatöissä työskentelevillä, ja kuinka esimerkiksi työllistämistöissä työskentelevät ihmiset pärjäävät taloudellisesti. Kysymme miten sosiaaliturvaa ja pätkätöitä on mahdollista käytännössä yhdistää? Kuinka erilaiset perhe- ja muut sosiaaliset suhteet muuttuvat pätkittäisen työelämän seurauksena? Millaista on pienituloisen arjen pyörittäminen ja millaisia riskejä, unelmia, toiveita ja pelkoja siihen liittyy?

Koettu köyhyys jättää jälkensä myös kehoon. Olemme kiinnostuneita työssäkävien köyhien kokemuksista ja köyhyyden ruumiillisista vaikutuksista: miltä työskentely huonoilla palkoilla ja epämääräisillä työehdoilla tuntuu, kuinka se vaikuttaa jaksamiseen, terveyteen, lihomiseen, nälän tunteeseen, ruokailutottumuksiin tai väsymiseen. Entä kuinka nämä tekijät vaikuttavat mielialaan ja elämänhallintaan.

Entä millaisia mahdollisuuksia elämä pienituloisena perinteisten palkkatyösuhteiden ulkopuolella voi tarjota? Onko enemmän aikaa esimerkiksi ystäville, harrastuksille ja

läheisille? Onko pysyvä palkkatyö siis tavoittelemisen arvoinen asia, vai onko elämä itse asiassa mukavampaa ilman sitä.

Kirjoita meille kokemuksistasi. Kirjoitus voi olla lyhyt kuvaus yksittäisestä arjen tilanteesta tai sattumuksesta tai se voi olla laajempi omaa elämää ja työhistoriaa kartoittava teksti. Voit yhdistellä kirjoituksessasi köyhyyden, työn ja kehollisuuden teemoja vapaasti haluamallasi tavalla. Pyydämme kaikkia kirjoittajia täyttämään myös esitietolomakkeen, jossa selvitetään tutkimukselle tärkeitä taustatietoja. Kirjoituksen voi palauttaa esitietolomakkeen liitteenä tai vaihtoehtoisesti kokemuksistaan voi kirjoittaa myös lomakkeen kirjoitustilaan.

Kirjoitukset arkistoidaan myös myöhempiä tutkimusta varten, jos kirjoittaja antaa siihen luvan. Lisätietoja Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta täältä.

Hankkeen johtajana toimii professori Tiina Silvasti ja tämän aineistonkeruun vastuullinen tutkija on tutkijatohtori Mikko Jakonen.

LIITE 2. KIRJOITUSPYYNTÖLOMAKE

Nimi / Nimimerkki

Sukupuoli

- Nainen
- Mies

Syntymävuosi

Asuinpaikka

- Pääkaupunkiseutu (Helsinki, Espoo, Vantaa)
- Muu kaupunki
- Maaseutu

Siviilisäät

- Sinkku
- Parisuhteessa
- Avoliitossa
- Avioliitossa
- Rekisteröidyssä parisuhteessa
- Eronnut
- Leski

Onko sinulla lapsia?

- Kyllä
- Ei

Kuukausiansiot (ennen veroja)

- Alle 500 € kuukaudessa
- 500–1000 € kuukaudessa
- 1000–1500 € kuukaudessa
- 1500–2000 € kuukaudessa
- 2000–2500 € kuukaudessa
- 2500–3000 € kuukaudessa
- yli 3000 € kuukaudessa

Kuinka monta työsuhdetta sinulla on ollut työurallasi (sama tai vaihtuva työnantaja)

- 1–5
- 6–10
- 11–15
- 16–20
- yli 20

Millainen koulutus sinulla on?

- Perus- tai kansakoulu
- Ammattikoulu
- Ylioppilas
- Opisto- tai muu toisen asteen koulutus
- AMK-tutkinto

- Kandidaatin tutkinto
- Masterin tutkinto
- Tohtorin tutkinto

Mitä teet pääasiassa arkisin?

- Kokoaikaisessa työssä
- Osa-aikatyössä
- Pätkätyössä
- Työllistämistyössä (esim. TE-keskuksen kautta)
- Työtön/työnhakija
- Opiskelen
- Eläkkeellä

Kirjoitus liitteenä (doc, pdf, otd)

Comments

Kirjoita kokemuksistasi tähän tai lisää kirjoitus liitteenä. (Kirjoituksen pituutta ei ole rajattu)

Kirjoitukseni saa arkistoida tietoaarkistoon opetusta, opiskelua ja tutkimusta varten

(Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto)

- Kyllä
- Ei